

روش شناسی شرح منهاج البراعۃ قطب الدین راوندی

و تأثیر آن بر شروح پسین نج البلاغه

سید حمید موسوی

انتشارات دریا

تهران، میرداماد، میدان مادر، خیابان شاه نظری، خیابان مظفری (سپاهان سابق)، شماره ۲۶

تلفن: ۲۲۹۱۱۳۲۳

روش‌شناسی شرح منهاج البراعة قطب الدین راوندی و تأثیر آن بر شروح پسرین نهج البلاغه

مؤلف: سید حمید موسوی

طراح جلد: الهه باقری

چاپ و صحافی: روز

نوبت چاپ: چاپ اول، زمستان ۱۳۹۸

قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

سایز کاغذ: ۵۰ نسخه

ISBN: 978-964-731394-0

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۳۱۳۹۴-۰

موسوی، سید حمید (۱۳۶۲ -)

روش‌شناسی شرح منهاج البراعة قطب الدین راوندی و تأثیر آن بر شروح پسرین نهج البلاغه.

۲۸۸ ص.

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیفا.

کتابنامه: ص. ۲۸۸.

موضوع:

۱. علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - لمبها

۲. علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - ثلمات قصار

۳. علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - ناهها

۴. علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - نهج البلاغه - نقد و تفسیر

۵. قطب راوندی، سعید بن هبة الله، -۵۷۳ ق. - منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه - نقد و تفسیر

شناسه افزوده:

الف. علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - نهج البلاغه. شرح

ب. Nahjol - Balaghah. Commantries Ali ibn Abi-talib, Imam I

ج. قطب راوندی، سعید بن هبة الله، -۵۷۳ ق. - منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه. شرح

رده‌بندی کنگره: ۳۸/۰۲ BP رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵۱۵ شماره کتابشناسی ملی: ۶۰۹۳۷۹۲

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	۱۱
-----------	----

فصل اول: قطب‌الدین راوندی و منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغة

(شناخت‌نامه شارح؛ ساختار شکلی و ویژگی‌های شناختی شرح)

مقدمه	۱۷
الف - قطب‌الدین راوندی (شناخت‌نامه)	۱۸
۱. زادگاه و زمان	۱۹
۲. قطب‌الدین راوندی در یازده رزگان	۲۱
۳. استادان و مشایخ حدیث	۲۳
۴. شاگردان	۲۳
۵. دانش و آثار	۲۴
۶. وفات	۲۵
۷. قطب‌الدین راوندی و شرح نهج البلاغة	۲۶
ب - منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغة (ساختار شکلی و ویژگی‌های شناختی شرح)	۲۷
۱. نام و حجم کتاب	۲۸
۲. انگیزه و شیوه نگارش	۳۰
۳. تاریخ نگارش شرح	۳۲
۴. نسخه‌های خطی شرح منهاج البراعة	۳۳
۵. تصحیح و تحقیق شرح منهاج البراعة	۳۴
۶. منهاج البراعة، املاء یا کتابت	۳۴
۷. طرق دستیابی شارح به متن نهج البلاغة	۳۷
یک. طریق خاص و شیعه	۳۷
دو. طریق عام و اهل سنت	۳۸
۸. منابع شارح	۳۹
یک. نام‌بردن از افراد، بدون ذکر منبع	۴۰

۴۳	دو. نام‌بردن از افراد به همراه ذکر منبع
۴۴	سه. استفاده از منابع، بدون اشاره به نام مؤلف و کتاب
۴۸	۹. قراردادن شاخص، جهت تشخیص متن اصلی از شرح
۵۰	۱۰. بخش‌بندی خطبه‌ها و نامه‌های بلند
۵۱	۱۱. شرح کوتاه
۵۱	۱۲. بیان قسمتی از شرح در قالب پرسش و پاسخ
۵۲	۱۳. حجم و مجلدات منهاج البراعه
۵۳	یک. جلد اول
۵۶	دو. جلد دوم
۵۶	سه. جلد سوم
۵۸	ج - چ. بخش‌بندی

فصل دو : روش‌های تحلیلی و تبیینی نهج البلاغه (روش‌های فقه‌الحدیثی)

۶۹	مقدمه
۷۰	الف - رویکرد تحلیل ادبی
۷۱	۱. واژه‌شناسی و بیان معانی لغت
۷۲	یک. بیان معنای لغوی بدون اشاره به ارباب لغت
۷۴	دو. بیان معنای واژه با استناد لغوی
۷۷	سه. اشاره به گوهر معنایی واژگان
۷۹	چهار. بیان فروق لغوی واژگان (فروق اللغة)
۸۱	پنج. بیان ترادف معنایی واژگان
۸۳	شش. بیان معانی متقابل و واژگان اضداد
۸۳	- متقابل‌های معنایی در یک لغت
۸۵	- تضاد معنایی در دو کلمه
۸۶	هفت. اشاره به اشتراکات لفظی
۸۹	هشت. ابدال در کلمات و نقش آن در شناخت معانی لغات
۹۰	- ابدال در حروف، بدون تغییر در معنا
۹۲	- ابدال در حروف، با ذکر تغییر معنایی
۹۴	- ابدال در حرکت کلمه، با ذکر تفاوت معنایی
۹۵	نه. اِغلال و اِدغام در کلمات و نقش آن در شناخت معانی لغات
۹۹	۲. استفاده از دانش صرف در فهم کلام امام
۱۰۰	یک. شناسایی افعال و معانی آن

- ۱۰۰ - معانی افعال ثلاثی مجزّد.....
- ۱۰۱ - معانی افعال ثلاثی مزید.....
- ۱۰۴ دو. شناسایی مصادر.....
- ۱۰۵ - شناسایی مصادر افعال ثلاثی مجزّد.....
- ۱۰۷ - شناسایی مصادر افعال ثلاثی مزید.....
- ۱۰۸ - شناسایی مصادر کاربردی (مصدر مَرّة، مصدر هیأت).....
- ۱۰۸ مصدر مَرّة.....
- ۱۰۹ مصدر هیأت.....
- ۱۱۰ سه. شناسایی مشتقات.....
- ۱۱۱ - اسم فاعل.....
- ۱۱۲ - اسم مفعول.....
- ۱۱۴ - ساد اشارات به مشتقات.....
- ۱۱۴ چهار شناسایی انواع اسمی جمع و معانی آن.....
- ۱۱۵ - جمع نکره (مع مکتّر).....
- ۱۱۶ - جمع مذکر.....
- ۱۱۶ - جمع کثرت.....
- ۱۱۷ - صیغه‌های منتهی‌الجموع.....
- ۱۱۸ ۳. به کارگیری دانش نحو در شرح سخنان امام.....
- ۱۱۹ یک. نقش نحوی کلمات.....
- ۱۲۲ دو. بیان معانی ادوات.....
- ۱۲۶ سه. بیان اسلوب حذف.....
- ۱۲۷ - حذف مفعول به.....
- ۱۲۷ - حذف مضاف.....
- ۱۲۸ - حذف موصوف.....
- ۱۲۸ - حذف مبتدا و خبر.....
- ۱۲۹ چهار. اشاره به مرجع ضمیر.....
- ۱۳۱ ۴. به کارگیری دانش‌های بلاغی.....
- ۱۳۲ یک. به کارگیری دانش بیان در شرح کلام امام.....
- ۱۳۳ - تشبیه.....
- ۱۳۴ - مجاز.....
- ۱۳۶ - استعاره.....
- ۱۳۷ - کنایه.....

۱۳۹. دو. اشاره به دانش بدیع در بلاغت.
۱۳۹. سه. به‌کارگیری دانش معانی در شرح سخنان امام علیه السلام.
۱۴۰. - تقدیم و تأخیر.
۱۴۱. - بیان زمینه بلاغی استفهام.
۱۴۲. - بیان تفاوت بین جملات دعایی، تعجبی و خبری.
۱۴۴. - توجه به ابتدایی بودن جملات (وصل و فصل).
۱۴۵. ب - رویکرد تحلیل محتوایی.
۱۴۵. ۱. توجه به مستندسازی کلام امام علیه السلام در نهج البلاغه.
۱۴۸. ۲. گزینش اختلاف نقل‌ها (نسخه بدل).
۱۴۹. یک. نسخه اصیل و استناد به خط سیدرضی.
۱۵۰. دو. به‌دست آوردن عبارات صحیح و به دور از تصحیف.
۱۵۳. سه. توجه به مصادر دیگر روایت نهج البلاغه.
۱۵۳. - بیان عبارات با ارائه تنها یک روایت متفاوت.
۱۵۴. - بیان عبرت ارائه شده از دو روایت متفاوت.
۱۵۵. - بیان روایات معتبر و ارزشمند احسن.
۱۵۷. ۳. استشهاد به آیات قرآنی.
۱۵۸. یک. استفاده از آیات جهت تبیین معنای امام علیه السلام.
۱۵۹. دو. استفاده از آیات، برای نکات دستور و بلاغی.
۱۶۰. سه. بیان زمینه‌های قرآنی کلام امام علیه السلام.
۱۶۲. چهار. شرح کلام امام علیه السلام تنها با ذکر مستند قرآنی.
۱۶۴. ۴. بهره‌گیری از حدیث.
۱۶۵. یک. بیان پشتوانه‌های نبوی علیه السلام در خصوص سخنان امام علیه السلام.
۱۶۷. دو. استفاده از حدیث در جهت شرح و فهم کلام.
۱۶۹. سه. استفاده از حدیث در جهت نکات ادبی.
۱۷۰. ۵. استفاده از اشعار عرب.
۱۷۱. یک. تضمین شعر در جهت بیان نکات لغوی.
۱۷۲. دو. تضمین شعر در جهت تبیین و شرح.
۱۷۵. ۶. توضیح آئینه به‌کار برده شده در کلام امام علیه السلام.
۱۷۶. ۷. بیان سبب و فضای صدور کلام.
۱۷۸. ۸. معرفی اشخاص، اماکن، وجه تسمیه کلام، به فراخور موضوع.
۱۸۱. ۹. بیان مباحث علوم مختلف در شرح.
۱۸۱. یک. توجه به علوم قرآنی و تفسیر قرآن کریم.

۱۸۵	دو. ذکر مباحث فلسفی، کلامی
۱۸۶	سه. ذکر مباحث فقهی
۱۸۸	چهار. شرح و بیان وقایع تاریخی
۱۹۰	۱۰. تطبیق کلام با باورهای شیعی در مهدویت
۱۹۲	ج - موارد حاشیه‌ای و پیرامونی شرح
۱۹۲	۱. شرح مقدمه و تعلیقات سیدرضی
۱۹۵	۲. مطالب پیرامونی در انتهای جلد سوم
۱۹۸	د - جمع‌بندی

فصل سوم: تأثیرپذیری شروح پسین نهج البلاغه از شرح منهاج البراعة راوندی

مقدمه

۲۰۳	الف - تأثیرپذیری شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید از شرح منهاج البراعة راوندی
۲۰۷	۱. شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید معترلی
۲۰۷	۲. تأییدات ابن ابی الحدید نسبت به شرح راوندی
۲۱۰	یک. تأییدات نحوی و نحوی
۲۱۰	دو. تأییدات تحلیلی
۲۱۱	۳. انتقادات ابن ابی الحدید نسبت به شرح راوندی
۲۱۲	یک. انتقادات تاریخی
۲۱۴	دو. انتقادات لغوی
۲۱۶	سه. انتقادات نحوی
۲۱۸	چهار. انتقادات تحلیلی
۲۲۰	۴. زمینه‌های نقدگرایی در ابن ابی الحدید
۲۲۳	یک. عصر حیات ابن ابی الحدید
۲۲۳	دو. مذهب ابن ابی الحدید
۲۲۴	سه. توانایی علمی ابن ابی الحدید
۲۲۵	ب - تأثیرپذیری شرح نهج البلاغه ابن میثم بحرانی از شرح منهاج البراعة راوندی
۲۲۶	۱. شرح مصباح السالکین از ابن میثم بحرانی
۲۲۶	۲. تأییدات ابن میثم نسبت به شرح راوندی
۲۲۸	یک. تبعیت در تحلیل محتوا
۲۲۸	دو. دفاع از شرح راوندی در مقابل ابن ابی الحدید
۲۳۰	۳. انتقادات ابن میثم نسبت به شرح راوندی
۲۳۳	ج - تأثیرپذیری منهاج البراعة میرحبیب‌الله خویی از شرح منهاج البراعة راوندی
۲۳۵	

۲۳۵	۱. شرح منهاج البراعة از میر حبیب‌الله خویی
۲۳۷	۲. تأییدات خوبی نسبت به شرح راوندی
۲۳۷	یک. توجه به مباحث لغوی
۲۳۹	دو. توجه به مباحث نحوی
۲۴۰	سه. توجه به سند خطبه
۲۴۱	چهار. توجه به نسخه بدل
۲۴۳	پنج. اشارات تاریخی
۲۴۴	شش. سایر اشارات و دفاعیات در شرح و تحلیل
۲۴۶	۳. انتقادات خوبی نسبت به شرح راوندی
۲۴۶	یک. توجه به مباحث لغوی
۲۴۸	دو. توجه به مباحث نحوی
۲۴۹	سه. سایر اشارات لغوی
۲۵۱	د - تأثیر پذیری بهج "صباغة نور" از شرح منهاج البراعة راوندی
۲۵۱	۱. بهج الصباغة از محدثین شوشتری
۲۵۴	۲. تأییدات شوشتری نسبت به شرح راوندی
۲۵۴	یک. توجه به مباحث لغوی
۲۵۵	دو. توجه به مباحث نحوی
۲۵۷	سه. توجه به سند خطبه
۲۵۷	چهار. توجه به نسخه بدل
۲۵۹	پنج. سایر اشارات و دفاعیات در شرح
۲۶۲	۳. انتقادات شوشتری نسبت به شرح راوندی
۲۶۲	یک. توجه به مباحث لغوی
۲۶۴	دو. توجه به مباحث تاریخی
۲۶۵	سه. سایر اعتراضات و نقد آراء
۲۶۷	ه - جمع‌بندی
۲۷۱	خاتمه
۲۸۳	فهرست منابع و مآخذ
۲۸۳	منابع فارسی
۲۸۴	منابع عربی
۲۸۸	مقالات
۲۸۸	نرم افزارها

پیش‌گفتار

نیروی محرکه توسعه و پیشرفت علوم، پژوهش روشمند است. روش پژوهش در مطالعات علمی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است؛ در واقع تمام دستاوردهای معارف و رشته‌های علمی، جلوه‌ها و تجلیات بهره‌گیری از روش‌های کسب معرفت هستند. به عقیده دکارت روش برای نیل به حقیقت، ضروری و غیرناپذیر است و تحقیق بدون روش، بیشتر مضر بوده و کم‌تر مفید است.^۱

روش‌شناسی یا متدولوژی^۲ بخشی از علم منطق است که درباره روش‌های مختلف معرفت و علوم تحقیق می‌کند. هم‌اکنون روش‌شناسی یا دانش روش‌ها، رشته‌ای است که هدف آن، تعمق در باب فرآیندهای عقلانی یک دانشمند است.^۳ روش‌شناسی، علمی ابزاری و دستوری است که برای فکر قواعدی را مقرر می‌دارد و تعیین می‌کند، که انسان چگونه باید حقایق را در علوم جست‌وجو کند.^۴ وظیفه دانش روش‌شناسی عبارت است از تعیین روش‌های مختلفی که پژوهندگان باید آن‌ها را، در پژوهش‌های علمی خود به‌کار گیرند.^۵

اصطلاح روش‌شناسی از دو واژه روش (Method) و شناخت (logy) تشکیل شده است. منظور از روش، مجموع وسایلی است که وصول به غایت و هدفی را آسان می‌سازد. روش، جست‌وجویی اندیشیده شده و سازمان‌یافته برای دستیابی به دانش یا حقیقت است.^۶ در نهایت باید گفت: روش، عبارت است از طریقه منظم تحقیق که فرایند معینی برای دستیابی به دستاورد علمی را داشته باشد. دکارت در مورد اهمیت روش در تحقیقات علمی می‌گوید:

بهر آن است که بدون روش، اصلاً کسی به فکر علمی و جست‌وجویی حقیقت نفتد؛ زیرا تحقیق

۱. فتح‌اللهی، ابراهیم، متدولوژی علوم قرآنی، چاپ دوم، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ۱۳۸۹ ش، ص ۲۴۱.

۲. Methodology.

۳. فتح‌اللهی، ابراهیم، پیشین، ص ۲۴۵.

۴. همان، ص ۲۴۶.

۵. همان.

۶. همان.

بدون روش، تلاشی است که به ثمر نمی‌رسد. مطلب اساسی در پژوهش علمی، ارانه و تدوین روش صحیح تحقیق است. در پژوهش حقیقت، روش ضرورت دارد.^۱

منظور از روش علمی، مجموعه وسایل و راه‌هایی است که به‌کارگرفتن آن‌ها، پژوهنده را به شناخت علمی (= علم) می‌رساند. برای بررسی و شناخت موضوع و مسائلی که در هر علم مطرح است شیوه‌هایی به‌کار می‌رود که روش علمی نامیده می‌شود. به عبارت دیگر برای این‌که بتوانیم در مطالعه و تحقیق یک مسأله دقیق‌تر به نتیجه مطلوب برسیم، باید از یک سلسله قواعد معین پیروی کنیم، که این راه‌ها و شیوه‌ها بر حسب نوع موضوع مورد تحقیق، مختلف خواهد بود. مجموع این راه‌ها و قواعد را که در هر علم به‌کار می‌رود، طریقه یا روش آن علم گویند. به‌عنوان مثال، در بررسی و شناخت راه و خواص مربوط به آن، که موضوع بحث علوم فیزیکی است از روش‌های تجربی یعنی مشاهده و آزمایش استفاده می‌شود.^۲

در مطالعات اسلامی، دلیل تنوع موضوع و وسعت دامنه مباحث، و پیچیدگی مسائل، از روش‌های بسیار متنوعی استفاده می‌شود. برای مثال، مفسران در فهم آیات قرآن، از روش‌های گوناگونی چون تفسیر ماثور، تفسیر ادبی و نگاه از روش‌های تحلیل ساختار متن، بهره‌مند می‌شوند. متکلمان، گاه از روش برهان راه از راه‌ها و دلایل تاریخی و در مواردی به روش‌های درون‌دینی، متمسک می‌شوند. محدثان نیز، در روش‌های فقه الحدیثی خاصی را، در فهم کلام معصومین^۳ ارانه کرده و از دانش‌های حدیثی بهره می‌زنند.^۴

البته روش‌های عامی، در پژوهش‌های علوم اسلامی، در این باب؛ روش عقلی، روش نقلی و روش شهودی وجود دارد؛ هرچند هر کدام از علوم اسلامی به‌طور موضوع، از روش‌های خاصی برخوردار هستند.^۵

روش‌شناسی، دانشی است که با ارانه سیری منطقی، عمل‌کرد پژوهشی یک کتاب و مؤلف را بررسی و معرفی می‌کند. با این توضیح باید گفت روش‌شناسی در شرح کتب حدیثی و یا تفاسیر قرآن کریم، یکی از راه‌های شناخت، شناساندن و قابل دسترس نمودن شرح و تفسیر مربوطه است.

۱. همان، ص ۲۴۷.

۲. همان.

۳. همان، ص ۲۶۹.

۴. برای مطالعه بیشتر ر.ک: همان، ص ۲۶۷ - ۳۲۵.